

проаналізований текст роману і виділені особливості впливу міської середовища на формування світогляду героїв.

Стаття вивчає протиставлення природного і цивілізаційного, яке реалізоване в побудові міського простору роману В. Домонтовича „Без ґрунту”. Міське простору розглянуто як середовище концентрованої втілення цих змін, які відбулися в суспільстві на початку ХХ століття.

Ключові слова: місто, простору, міське простору, інтелектуальна проза, локус, топос, суспільство, опозиція.

Sagan A. V. Feature Creation of Opposition „Village – City” in the Novel by V. Domontovich „Without Soil”

The article attempts to define the feature design of urban space in the novel „Without soil” by V. Domontovich. Investigated elements of the urban space, analyzed the text of the novel features and highlights the influence of the urban environment in shaping the worldview of heroes.

The article clarifies the opposition of natural and civilization, which is implemented in the design of urban spaces novel by Domontovich „Without the soil”. Urban space is considered as the concentrated embodiment of the changes that have taken place in society in the early twentieth century.

Key words: city, space, urban space, intelligent prose, locus, topos, society, the opposition.

Стаття надійшла до редакції 28.08.2013 р.

Прийнято до друку 27.09.13 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Фоменко В. Г.

УДК 821.161.2 – 1.Жадан.9

Г. М. Сапожнікова

**ДИХОТОМІЯ МІСТА: СИМВОЛИ І СМИСЛИ В
ІНТЕРПРЕТАЦІЇ С. ЖАДАНА (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ
„ВОГНЕПАЛЬНІ Й НОЖОВІ”)**

Творчість С. Жадана привертає значну увагу, оскільки є водночас і знижено доступною, і потребує читачької ерудиції, викликає суперечливі, іноді протилежні оцінки: „легке письмо”, побудоване на „традиціях російського „лівого” мистецтва й футуризму” [1, с. 209] і „дешевий епатаж” [1, с. 210]. У своїх творах автор, уважаємо, прагне зосередитися на традиційних проблемах, однак представляти їх повному, в контексті вже виробленої постмодерної парадигми. Однією з таких проблем є „людина і середовище”, потрактовувана зазвичай то як сільська ідилія, то як урбаністичний вектор розвитку цивілізації.

С. Жадан – міський письменник, який воліє представити міський спосіб життя як один із можливих, із власними перспективами й деформаціями. Помічаючи це, дослідники вже виділили концепт „місто” в його прозових творах „Депеш Мод” (2004), „Anarchy in the UKR” (2005) та „Ворошиловград” (2010). Як правило, це антитетичні міські топоси багатого центру й бідних околиць. Символом останніх названо вокзал [2, с. 350–351] із його плінністю, непостійністю, вічною трансформацією, з якої й починається місто на відміну від розміреності, неквапливості сільського життя, в якому поява нової людини помітна і яка миттєво не розчиниться в натовпі, що перетікає з вокзалу на міські вулиці. Інша антиномія – „великі індустріальні міста – маленькі провінційні” [2, с. 353], відрізнявані швидкістю часових потоків, масштабністю забудов. Також наявна й протилежна тенденція – бачення нашарування міських просторів, утворення мозаїки локусів: місто в місті (готель „Харків”, університет тощо). Фактично йдеться про „романи-рефлексії”, вибудовані за допомогою прийому „зміщення площин” [3].

Міський простір домінує й у поезії С. Жадана. Зокрема Б. Пастух, пишучи про поетичні збірки письменника „Ефіопія” (2009) та „Вогнепальні й ножові” (2012) (останню поціновує як рімейк „Ефіопії” через повторюваність у тематиці та формі [5]), акцентує на чужості авторові „рустикальної тематики”, на схожості його творчості своїми формами протесту проти диктату централізованої вертикалі з культурою бітників” [4]. Аналогічно й у інших статтях (О. Коцарев, О. Соловей). Проте спеціально концепт „місто” аналізується лише на прикладі прозових творів письменника. Тому метою нашої студії є виокремити й розглянути особливості творення образу міста в хронологічно останній поетичній збірці „Вогнепальні й ножові” (2012). (Звуження діапазону зумовлене обсягом статті).

Образ міста займає особливе місце в системі символів, вироблених історією культури. Ю. Лотман виділяє дві основні сфери міської семіотики: місто як простір і місто як ім’я [8, с. 320]. Ми трактуватимемо місто саме як простір, але не стільки географічний, стільки антропоморфний, представлений посередництвом опозицій „свій/чужий простір”, „живе/неживе місто”.

С. Жадан уникає географічної конкретизованості, лише в розділі „Апостоли” містяться побіжні згадки про Одесу, Єрусалим, Чикаго, Ригу, Сваляву й рідний поетові Харків. Останній маркований ноуменами – антропоцентричними (Йона Якір) і простороцентричними (Харківський технологічний [9, с. 45], Харківський велосипедний [9, с. 54]). Відтак узагальненість образу міста універсалізує його, перетворює на комфортний для мешкання топос.

З сумарного поетичного тексту постає образ мегаполісу („я озирався довкола й помічав середину червня – / таку глибоку у великому місті” [9, с. 68]), градуйований акцентуванням локусів: аптека, школа, ринок („всім, хто просіює час в аптеках, школах, на ринках...” [9, с. 40]);

цехи, футбольні майданчики („майбутнє твориться зазвичай в цехах / та на футбольних майданчиках” [9, с. 55]); аеродроми, басейни, депо („усе, що ти побачиш уві сні – / твої аеродроми запасні, / трава в басейнах і птахи в депо...” [9, с. 83]); трамвайні зупинки, вагони підземки („перехожі, з якими разом доводилось потрапляти / під дощ на трамвайних зупинках, старі пролетарські замашки, вагони підземки, / набиті безробітними...” [9, с. 104]). Міська атрибутика номінує сфери урбанізованого життя, розгортаючи цим (як це не парадоксально) картину зміни вектору розвитку цивілізації в бік виокремлення її індустріальної, постіндустріальної складової, яка, з одного боку, забезпечує матеріальний прогрес, але, з іншого, відбирає природність (не в сенсі примітивізму) стосунків. Для письменника важливо наголосити, що за метушнею щоденних клопотів не зникне людина, адже в місті нівеляція відбувається швидше – як стираються обличчя в натовпі, будинки розчиняються в сірості. Звідси – „глибина” червня в місті – незнищенна здатність людини помічати красу в геометрії вулиць, площ.

Місто С. Жадана не об’єктивується як окремий світ у світі природи, тим більше як чужорідне утворення, навпаки, гармоніює з довкіллям, стає його частиною, відкриває новий, не гірший чи кращий, а інакший спосіб життя, водночас далекий від природного, але разом з тим і синтезований із ним, як зміст і форма, взаємозалежні й взаємообумовлюючі. Природа й місто доповнюють одне одного, входять (в інтерпретації поета) у вічність як етапи дорослішання людства – органічний і механічний. І тільки разом уможливають незнищенність буття. У збірці це – внутрішня градація смислу лексеми „золотити”: від опису впливу на природу рукотворного світла маяка – білизні вночі до філософських сентенцій про нетьмяніюче світло вічного оновлення довкілля: „За вікном унизу протікала ріка, / віддаляючи їхні співи і плач, / і вогонь від далекого маяка / золотив покрівлі сусідніх дач, / золотив оливкове чорне гілля, / золотив машин тоноване скло, / золотив усе, що дала земля, / золотив усе, що буде й було... / Бо нічого не зміниться, і тільки трава / буде кожного року інакше рости” [9, с. 17].

Метафоризація міста здійснюється в позитивному емоційному діапазоні: це не „Залізна рука города” („Intermezzo” М. Коцюбинського), не нівелюючий особистість мегаполіс В. Винниченка („Сонячна машина”, „Поклади золота”, „Лепрозорій”, „Слово за тобою, Сталіне!”), В. Підмогильного („Місто”). У „Вогнепальних і ножових” місто не знеособлює людей у натовпі, навпаки, уяскравлює мозаїку індивідуальностей, адже дорослішає разом зі своїми мешканцями: „в місті, яке нам ставило голос, / життя видавалось близьким і таким зрозумілим...” [9, с. 111]), набирається досвіду життєвого та духовного („нас завжди єднатиме” [9, с. 11], „тримається вірою нашою” [9, с. 12]), боронить містян від холоду зневіри „у своїх вересневих будинках”, адже вересень – тепла межа гарячого літа й пронизливої зими, зона комфорту, захищає від льоду непорозуміння й байдужості (звідси майже оксюморон

„тепла зима” і вершина настроєвої градації – „тихий спокій” (не апатичність)): „...всім, хто любить у цьому місті без сумніву та утоми, / всім вам теплої зими і тихого спокою” [9, с. 40].

Місто в збірці – насамперед люди, вони його серце, „темне від втрат і опору”, „ламані в бійках кістки”, „сльози і піт” [9, с. 123], як своєрідні віхи виборсування з-під буденщини, тягаря інерції, зрештою гріха усереднення, відходу від власної божественної суті. Таке бачення міста представлене у багатьох поетів ХХ ст., починаючи з М. Вороного, Лесі Українки, „неокласиків” і до сучасників, хоча, звичайно, міра позитиву різна залежно від превалюючої в кожного автора емоційної палітри змістотвірних елементів. Що ж до образу міста в поезії С. Жадана, то він постає в певній зрощеності людей і простору, який вони населяють, аж до абсолютизації антропоморфності, бо місту не байдуже, хто в ньому живе й хто керує. Про це йдеться в розділі „Камені”, в якому розкрито трагедію покинутого, зрадженого міста, завойованого чужинцями, що „стоять і вирішують, / чи слід пробивати нашим будинкам серця й випускати / з них теплу малинову кров?” [9, с. 105]. Ці чоловіки „з тисячею голок, всаджених в горло, / від яких їхні голоси стають холодними й небезпечними” [9, с. 105], нищили душу міста, бо мешканці „самі здали їм все, що ...було” й „просто стояли й дивились, / як наші міста зникають в грудневому тумані” [9, с. 109]. Так у поетичному тексті вибудовується опозиція „свій/чужий”: порожнє місто стало чужим у просторі – антиномія власне матеріального й природного; zdeформоване ество означає руйнування сáмості – антиномія речовинного й духовного.

Наступні роздуми поета є конкретизацією проявів відступництва: кожен учинок, кожен вибір творить ланцюг наслідків і змін – видимих і невидимих – у збірці це знебарвлення міста й мешканців, „втрата спокою й рівноваги”, поява ознак „відчуженості” [9, с. 115] із власним „Я”, видимим проявом якого є й життєвий простір. В аналізованих поезіях це символізація розчарування й страху, представлена як порожнеча простору, його невлаштованість, невпорядкованість („хтось довго й послідовно все тут випалював... / перетворював наші міста на темні / металеві коробки, напхані битим склом і / старими газетами”) і як наслідок – покинутість, самотність, що асоціюється з „чорною армією страху”, „вагонами, вантаженими безнадією” [9, с. 121]. Подібна контрастність у зображенні (своє, рідне місто (в спогадах) / місто під чужою владою, невпізнанно спаплюжене) перетворюється на провідний прийом зображення в розділі „Камені”. А в збірці такими прийомами є антиномія „минуле/сучасне”. Йдеться про повернення пам’яті, відродження внутрішнього і зовнішнього просторів, щоб знову „остання вуличка зі своїми псами, / з брамами зачиненими і нічними трамваями” стала „прихистком для нас усіх із нашими голосами”, „притулком для світел, які ми в собі тримаємо” [9, с. 39], адже „ще нічого не втрачено... Ще все залежить від нас” [9, с. 123].

У психології місто асоціюється з „центром правильного життя, якого можна досягнути після довгої мандрівки” – символізації стадії духовної зрілості” [10, с. 61]. „Міськими” еквівалентами міфопоетичного шляху духовного вдосконалення є символи потягу й залізниці, якими повертаються до свого міста всі ті, хто колись його покинув („...саме тоді в сутінках з’явиться потяг, / на який ми так довго чекали, / саме тоді безкінечна кількість вагонів почне прибувати / на головний вокзал міста, / яке ці подорожні колись залишили” [9, с. 119]). Лише повернувшись до свого, нехай і втраченого колись простору, ліричні герої зможуть вповні відчувати себе щасливими, бо тепер уже вдома. Тому „земля станції нашого призначення” стала „солодкою” [9, с. 120], а спів знову розноситься містом.

В урбаністичних поезіях С. Жадана частими є переходи від філософської сфери до буттєвої площини – зображення буденних подій, побутових предметів, за якими різнобарв’я життя, що в ньому не буває дрібниць, бо все, накопичуючись, обертається потоком часу. Щоб він не знищив простір, у ньому все потрібно берегти, помічати, зважувати – зрештою вибудовувати його духовну проекцію. В аналізованих поезіях це оригінальний образ „випадкових протягів” [9, с. 114], які б’ють двері й вікна – прозора асоціація з порожніми душами. Поет уважний до звичайних мешканців міста, бо життя кожного з них укладається в екзистенційну картину буття великого Міста. Відтак С. Жадан часто використовує так звані „каталоги” (ритмічно однорідні перерахування): „Двірники й нічні продавці хліба, / сірі, мов обгортковий папір, квартирні злодії, / таксисты з клаксонами замість сердець, діти, які виростили поміж старих меблів... / Ціле місто робітників і дрібних перекупників, / щемкої базарної бідноти” [9, с. 104], що й покликане дати відчуття незліченності, майже безкінечності проявів „життя” простору, наповненого водночас доцентровими й відцентровими елементами. Ця риса споріднює стиль С. Жадана з вітменівським.

Отже, своєрідність образу міста, яке постає в поезії С. Жадана, – це його антропоморфність. Поет витворив оригінальну урбаністичну парадигму образів, у якій ліричний герой не протиставляє себе містові, а розчиняється, не зникаючи в ньому. Місто та його мешканці створюють цілісну живу систему, яка повноцінно функціонує лише за умови цього нерозривного зв’язку, інакше – зникає гармонія й порушується одвічний ритм життя. Відтак люди втрачають самість, коли дозволяють місту очужитися й воно, беззахисне, страждає. Йдеться про абсолют антропоморфізму, коли урбаністичні мотиви стали людським „фактором” Міста, утворивши дихотомію символів і смислів, інтерпретовану нами посередництвом аналізу специфіки просторово- й антропоцентричних універсалій.

Такий напрям дослідження вважаємо перспективним, оскільки він дозволяє глибше осягнути змістові площину поезії С. Жадана, виявити своєрідність його стильової манери.

Список використаної літератури

1. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза : Постмодерний період : навч. посіб. / Р. Б. Харчук. — К. : ВЦ „Академія”, 2008. — 248 с.
2. Даниліна О. В. Концепт „Місто” у прозових текстах Сергія Жадана / О. В. Даниліна // Акт. пробл. слов'ян. філол. Сер. : лінгвістика та літературознавство : міжвуз. зб. наук. ст. / відп. ред. В. А. Зарва. — Бердянськ : БДПУ, 2010. — Вип. XXIII. — Ч. I. — С. 347 — 354.
3. Бушанський В. Місто мертвих [Електронний ресурс] / Валентин Бушанський // Режим доступу : <http://life.pravda.com.ua/columns/2011/07/1/81107/>
4. Пастух Б. Міські пасторалі Сергія Жадана [Електронний ресурс] / Богдан Пастух // Режим доступу: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2012/03/07/120646.html>
5. Пастух Б. Рімейк від Жадана [Електронний ресурс] / Богдан Пастух // Режим доступу: <http://bukvoid.com.ua/reviews/books/2012/08/30/081153.html>
6. Коцарев О. Безнадійні віра і любов Сергія Жадана [Електронний ресурс] / Олег Коцарев // Режим доступу : <http://litakcent.com/2011/04/08/beznadijni-vira-i-ljubov-serhija-zhadana/>
7. Соловей О. Безнадійний Жадан [Електронний ресурс] / Олег Соловей // Режим доступу : <http://bukvoid.com.ua/column//2013/04/20/000133.html>
8. Лотман Ю. М. Символика Петербурга / Ю. М. Лотман // Семиосфера. — СПб. : Изд-во „Искусство-СПБ”, 2000. — С. 320–334.
9. Жадан С. Вогнепальні й ножові / Сергій Жадан. — Х. : Кн. Клуб „Клуб Сімейного Дозвілля”, 2012. — 160 с.
10. Бидерманн Г. Энциклопедия символов : пер. с нем. / Ганс Бидерманн ; [общ. ред. и предисл. И. Свенцицкой]. — М. : Республика, 1996. — 335 с.

Сапожникова Г. М. Дихотомія міста: символи і смисли в інтерпретації С. Жадана (на матеріалі збірки „Вогнепальні й ножові”)

У статті зроблено спробу на матеріалі поетичної збірки С. Жадана „Вогнепальні й ножові” виявити й проаналізувати своєрідність створеного поетом образу міста. Насамперед це антропоморфність, вписана в урбаністичну парадигму образів, у якій ліричний герой не протиставляє себе містові, а розчиняється, не зникаючи в ньому. Місто та його мешканці творять єдиний організм, цілісну живу систему, яка повноцінно функціонує лише за умови дифузності.

Метафоризація міста здійснюється в позитивному емоційному діапазоні. Природа й місто доповнюють одне одного, входять (в інтерпретації поета) у вічність як етапи дорослішання людства — органічний і механічний.

У розділі „Камені” розкрито трагедію покинутого, зраженого міста, завойованого чужинцями. Так у поетичному тексті вибудовується опозиція „свій/чужий”: порожнє місто стало чужим у просторі — антиномія власне матеріального й природного. Контрастність у

зображенні (своє, рідне місто (у спогадах) / місто під чужою владою, невпізнанно спалюжене) перетворюється на провідний прийом зображення в даному розділі. А в збірці таким прийомом є антиномія „минуле/сучасне”.

Ключові слова: місто, простір, антропоморфізм, дихотомія.

Сапожникова Г. Н. Дихотомія міста: символи і смисли в інтерпретації С. Жадана (на матеріалі збірки „Огнестрельные и ножевые”)

В статті зроблена спроба на матеріалі поетического збірки С. Жадана „Огнестрельные и ножевые” виявити і проаналізувати своєобразие створеного поетом образу міста. Пріжде всего это антропоморфность, вписанная в урбанистическую парадигму образов, в которой лирический герой не противопоставляет себя городу, а растворяется, не исчезающая в нем. Город и его жители создают единый организм, целостную живую систему, полноценно функционирует только при условии диффузности.

Метафоризація міста здійснюється в позитивному емоційному діапазоні. Природа і місто доповнюють друг друга, входять (в інтерпретації поета) в вічність як етапи зростання людства – органічний і механічний.

В розділі „Камни” розкрито трагедію брошеного, преданного міста, завоюваного чужаками. Так в поетическому тексті вистраивається опозиція „свій / чужой”: пустий місто стало чужим в просторі – антиномія власне матеріального і естесвенного. Контрастність в зображенні (своє , рідной місто (в воспоминаниях) / місто під чужою властью , незнаваемо оклеветанное) превращается в ведущий прием изображения в данном разделе. А в збірці таким прийомом являється антиномія „прошлоє / настоящее”.

Ключевые слова: місто, простор, антропоморфізм, дихотомія.

Sapozhnykova G. N. Dichotomy of the City: the Symbols and Meanings in the Interpretation of S. Zhadan (Based on the Book „Gunshot and Stab”)

The article is devoted to the analysis of the uniqueness of the created image of the city on the material book of poems of S. Zhadan „Gunshot and stab”. First of all, this is anthropomorphism, inscribed into the urban paradigm of images in which the lyrical hero does not oppose himself the city, but it is soluble in it, not disappearing. The city and its inhabitants form a single organism, a holistic living system that is fully functional only when is such diffuseness.

Metaphorization of the city is in a positive emotional range. Nature and the city complement each other, are (in the interpretation of the poet) in eternity as stages of growing of humanity – the organic and the mechanical.

In the chapter „Stone” revealed tragedy of the abandoned, betrayed city, which conquered by foreigners. So poetic text builds opposition „own / foreign”: empty city was alien in space – antinomy properly material and natural. The contrast in the image (own, hometown (in flashback) / city under someone else’s authority, vandalized beyond recognition) becomes the main way of the image in this chapter. In this book of poems such method is antinomy „past / present”.

Key words: city, space, anthropomorphism, dichotomy.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2013 р.

Прийнято до друку 27.09.13 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Шестопалова Т. П.

УДК 821.161.2 – 3.09:63

М. А. Томченко

ПРОТИСТАВЛЕННЯ УРБАНІСТИЧНОЇ Й СЕЛЯНСЬКОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОМУ ДИСКУРСІ Н. ЗБОРОВСЬКОЇ

Урбаністична тематика в українській літературі традиційно постає зі знаком мінус. Це пов’язано перш за все із письменницькою традицією, сформованою в ХІХ столітті, коли соціальним замовником національної літератури стало селянство і український письменник свідомо подавав зразки ідеального українського світу – село разом із образом ідеальної родини. Художнє осмислення міста стає необхідною ланкою із змінами в суспільстві, соціальними рухами, які відбуваються в Україні. Сучасна художня обсервація концепту міста постає необхідною складовою розвитку духовної культури українства, відповідно літературознавче осмислення міста як тексту, проблем рецепції урбаністичної культури розглядається в контексті розуміння актуальних феноменів культури, що рухаються у соціальному просторі, потреби інтерпретації символів і образів культурного простору. Творчість Н. Зборовської-літературознавця пропонує власні стратегічні засади аналізу урбаністичної тематики в українській літературі й потребує залучення доробку авторки до загальнотеоретичного контексту проблеми прочитання урбаністичної літератури.

До аналізу творів урбаністичної тематики, осмислення проблеми міста в літературі звертались українські дослідники В. Агеєва, А. Біла, Т. Гундорова, Л. Кавун, І. Кравченко, С. Павличко, І. Матковська, М. Тарнавський, М. Ткачук, В. Фоменко та ін. Зокрема, В. Фоменко здійснює науковий синтез проблем урбаністичної літератури та її ролі й